Ix-Xebh ta' Għanja Maltija ta' Ġan Anton Vassallo ma' Ballata Qadima Ingliża

(Jaqbad mal-faċċ. 47 f'"Il-Malti" ta' Ġunju, 1954)

Ta' A. Cremona

Fil-ħrafa Maltija r-Re, meta ra li Fra Gaspru (għalih Patri Ċintju) kien irnexxielu jagħtih tweġiba bħal dik, li biha ma satax imerih, u kellu, għalhekk, jibqa' taħtha,

"Uh, pacenzia, ir-Re kal f'kalbu,
La ma nista' ngħeidlu xejn!
Imma l-għokda fadal...... jeħel......
—Patri Cintiu, għanna tnein".

U l-ieħor, biex iktar ikompli jiddieħak bih, jissokta jagħarxu :—

—"Morniex taijeb, Sire?—kallu,
Hariġġ collox chif imiss?—
—Fadal issa (ir-Re kal) tgħeidli,
Xi ħsieb għandi f'rasi biss."

Din il-mistoqsija ta' l-aħħar taqbel ma' dik fil-ballata Ingliża kif jixhdu dawn il-versi :—

—"Now from the third question thou must not shrinke,
But tell me here truly what I do thinke."—

Fra Gaspru fil-ħrafa Maltija jwieġbu :

"Inti għandech ħsieb, o Sire,
Scond chif nara, u nara ciar,
Li kuddiemech hawn Fra Cintiu......
Jen Fra Gaspru il giardinar."

Ir-Ragħaj fil-ballata Ingliża jwieġeb ukoll tista' tgħid bħal Fra Gaspru :—

'Yea, that shall I do, and make your Grace merry:
You thinke I'm the Abbot of Canterburye;
But I am his poor shepherd, as plain you may see,
That am come to beg pardon for him and for me.'

Ir-Re beda jidħak, u ħalef ħalfa bil-Quddiesa u nfexx igħidlu li talli wieġbu għall-mistoqsijiet kollha sa jaħtar lilu bħala Su-

perjur ta' l-Abbazija flok dak l-ieħor; iżda r-Ragħaj talbu li ma jaqtagħhiex hekk malàjr, il-għaliex hu, miskin, la jaf jikteb u lanqas jaqra :

'The King he laughed, and swore by the Masse,
—"I'll make thee Lord Abbot this day in his place!—"
—"Now naye, my liege, be not in such speede,
For alacke I can neither write, nor reade.—"

Fil-ħrafa Maltija r-Re flok ma jidħak bħal fil-ballata Ingliża jinfexx igħajjat :—

"Oh Fra Casp! xitan!—U jommi,
Jommi x'dahc li jidhcu bdew!
Ir-Reġina waqgħet għaxja
Taħt l'istatua ta' Pompeu.

Dawk ta' madwar ir-Re nfexxu jidħku meta raw kif Fra Gaspru rnexxielu jirbaħ l-imħatra u jidħak bir-Re bil-ħażen ta' rasu, saħansitra r-Reġina waqgħet għaxja......

"Collħadd jaqbes, collħadd jiġri,
Ir-Re igiddem pħal disprat;
U Fra Caspru ħareġ barra,
Jidħac daħc ta spiritat."

Ir-Re fil-kedda li ħass għax ra ruħu mirbuħ mill-ħażen ta' l-Ajk wera l-karattru ta' bniedem meridjonali li ma jafx jieħu ħwejjeġ bħal dawn biċ-ċajt, u, flok ma wiegħed li jippremja lir-rebbieħ u jżomm kelmtu, infexx f'għajat ta' għadab kbir.

Il-ħrafa fil-għanja Ingliża tintemm billi r-Re, flok ma qata' li jaħtar lir-Ragħaj bħala Superjur ta' l-Abbazija, wiegħed li jgħaddilu, ta' dik iċ-ċajta, erba' skuti (*four nobles*) fil-ġimgħa u qallu biex igħid lis-Superjur tiegħu illi r-Re Ġovanni m'għadux iqisu bħala għadu tiegħu.

Il-ħrafa fil-għanja Maltija tintemm billi tgħid illi l-patrijiet baqgħu bil-kkunvent fejn kienu u li sħabu lil Fra Gaspru kienu tellgħulu statwa f'nofs il-ġnien tagħhom u taħtha nkitbu dawn il-kelmiet : "Illi l-għaref ta' bla spirtu/Xi drabiet ma jiswa xejn".

Hrafa bħal din fil-proża Maltija, u li f'waħda mill-mistoqsijiet tar-Re taqbel ma' waħda fil-ballata Ingliża u ma nsibuha taqbel ma' ebda waħda mit-tliet mistoqsijiet fil-għanja Maltija, hija dik li hemm fil-*Hrejjef u Ġrajja* miktubin minn Dun Xand

Cortis taħt l-isem ta' *Is-Sultan ħasbu l-Isqof u kien il-Manus.* Il-mistoqsijiet tas-Sultan kienu dawn :— (a) Kemm jiżen il-qamar; (b) kemm jiswa huwa stess; u (ċ) kif wieħed sinjur isir fqir f'daqqa (5).

Kif naraw ebda waħda minn dawn it-tliet mistoqsijiet ma nsibu li hemm fil-għanja Maltija, iżda t-tieni waħda taqbel ma' l-ewwel fil-ballata Ingliża.

Qabel ma nqabblu t-tweġiba ta' din il-mistoqsija fil-ħrafa Maltija ta' Dun Xand Cortis ma' dik fil-ballata Ingliża ngħidu fil-qosor is-suġġett tal-ħrafa. Sultan li ried jaf dawn it-tliet ħwejjeġ bagħat għall-Isqof Orsini u tah tlitt ijiem żmien biex iwieġeb għalihom. Floku mar liebes ta' Isqof il-Manus li kien soltu jkissirlu l-ħatab, u wieġeb għat-tliet mistoqsijiet. Fil-ballata Ingliża r-Re tah tliet ġimgħat fil-waqt li fil-ħrafa Maltija ż-żmien hu ta' ġimagħtejn u fil-ħrafa ta' Dun Xand Cortis iż-żmien hu ta' tlitt ijiem.

It-tweġiba għall-ewwel mistoqsija fil-ballata Ingliża hija din :—

'For thirty pence our Savour was sold
Amonge the false Jewes, as I have been told;
And twenty-nine is the worthe of thee,
For I thnke thou art one penny worser than Hee.'

Fil-ħrafa Maltija ta' Dun Xand Cortis it-tweġiba tidher iż-jed milquta fejn insibu li l-Manus ħareġ biċċa tal-fidda u qal lir-Re : *Din ix-xbieha tiegħek, biċċa ta' tletin irbiegħi. Guda lil Kristu biegħu 33 irbiegħi, mela inti tiswa tliet irbgħajja inqas minn Kristu.*

Bejn il-versjoni ta' Ġan Anton Vassallo u dik ta' Dun Xand Cortis hemm divrenzja kbira fl-addattament ta' l-ambjent, karattri u drawwiet. Vassallo fil-għanja tiegħu, fl-addament ta' l-ambjent, karattri u drawwiet wera l-akbar sengħa; ħaġa li ma nistgħux ngħiduha fil-versjoni tal-ħrafa ta' Dun Xand Cortis, li milli jidher ma għamilx ħaġ'oħra ħlief qaleb kelma b'klema, iktarx mit-Taljan, il-ħrafa tiegħu.

L-aqwa karattri jew persunaġġi fit-tliet ħrejjef huma tnejn,

(5) Ara "Cotba tal Mogħdija taż-Żmien", 1907, xxxiii, pp. 59-62.

li huma, ir-Re jew Sultan, u f'hekk jaqblu t-tlieta, u f'persuna reliġjuża, Patri ta' kunvent tar-"Rhieb", fil-għanja Maltija, u dan iktarx Patri tal-kunvent tal-Kabbuċċini, u Superjur jew Prijur ta' Abbazija fil-ballata qadima Ingliża, u Isqof fil-ħrafa Maltija ta' Dun Xand Cortis.

Bejn il-leġġenda Ingliża u dik tal-Għanja ta' Ġan Anton Vassallo hemm rabta qawwija fil-ġrajja li turi li din il-ħrafa hija popolari sew fil-pajjiżi ta' Nofs in-Nhar kemm fil-pajjiżi tan-Nord ta' l-Ewropa, iżda r-rabta hi magħżula minn ħaġa importanti, li tagħmel mill-ħajja psikoloġika taż-żewġ nazzjonijiet Ingliża u Maltija f'epoki diversi; waħda ta' żmien Ġovanni (1199) ta' l-Ingilterra, jiġifieri ta' l-ewwel Żminijiet tan-Nofs u l-oħra ta' l-aħħar Żminijiet tan-Nofs li fih jaħkem il-fond tal-ħajja meridjonali bi drawwiet u frażjoloġija Sqallin bħal dik li kellna mill-aħħar żminijiet ta' l-Araguniżi sa għeluq il-Gvern ta' l-Ordni; u fuq hekk naħseb li din il-Għanja ta' Vassallo fost l-oħrajn, għalkemm imkasbra minn xi naqal ta' espressjonijiet volgari neqsin mir-reqqa tar-reguli grammatikali, sintattiċi u tal-prosodija, tibqa' bħala tifkira għażiża ta' l-ewwel ballati popolari tagħna.

* * *

Ħrafa oħra li tixbah ukoll lit-tlieta li semmejna hawn qabel u li f'żewġ ħwejjeġ toqrob lil dik tal-Għanja ta' Vassallo hija dik ta' Franco Sacchetti (6), kittieb tas-Seklu Erbatax, li naqraw fin-"Novelle" tiegħu. Il-ħrafa ta' Sacchetti hija din. Is-Sur Bernabò (7), Sid ta' Milan, għalkemm kien kiefer, kultant kien ukoll jagħmel il-ħaqq. Wieħed Abbati (Superjur) ta' kunvent, li kellu l-ġid, u kellu l-inkariku li jieħu ħsieb iż-żewġt iklieb ta' dan is-Sid, ġie ikkundannat minn għandu li jħallas erbat elef skut, talli kien ittraskuralu l-klieb b'mod li dawn kienu saru jagħmlu għan-nies. L-Abbati talbu jaħfirhomlu u s-Sid wiegħdu li jaħfirlu kemm-il darba jwieġbu għal erba' mistoqsijiet, li kienu :— X'bogħod hemm mill-art sas-sema; kemm ilma hemm fil-baħar; x'inhu jsir fl-infern, u kemm jiswa s-Sid. LAbbati tħawwad, iżda sabiex itawwal talbu jagħtih iż-żmien. Is-Sid tah żmien sal-għada. L-Abbati (jiġifieri s-Superjur) kollu ħosbien

(6) Franco Sacchetti twieled Firenze dwar l-1330 u miet fl-1410. Kiteb mat-300 ħrafa jew novella, fosthom din. Kiteb ukoll xi Taħditiet, xi Ittri u xi Versi. Ara "Per una novella poetica di G.A. Vassallo" ta' Gaetano Farrugia f'"La Brigata", Anno iv, Vol. III, No. 4, pp. 89-91.
(7) Bernabò Visconti, Sid ta' Milan mill-1354 sal-1385.

raġa' lejn il-kunvent u malli wasal iltaqa' mat-taħħân tiegħu li staqsieh x'kellu malli raħ hekk hosbien. L-ieħor fissirlu t-taħbila li fiha kien jinsab u t-taħħân, wara li qagħad jaħseb xi ftit, wiegħdu li għandu jaqilgħu minn dik it-tabxa. L-Abbati staqsieh kif u t-taħħân qallu: "Jien nilbes iċ-ċoqqa u l-kappa tiegħek u flokok nidher jien quddiem Barnabò". Lill-Abbati għoġbitu l-proposta u l-għada t-taħħân kmieni kmieni deher quddiem is-Sid Bernabò liebes bil-ħwejjeġ ta' l-Abbati. Taħt id-dawl inemnem, b'idu l-waħda jgħatti wiċċu, huwa wieġeb għall-erba' mistoqsijiet. Għall-ewwel waħda huwa wieġeb hekk: Mill-art sas-sema hemm sitta u tletin miljun u tmien mija u erbgħa u ħamsin elf u tnejn u sebgħin u nofs mil u tnejn u għoxrin pass. — Kif tafu dan? — staqsieh is-Sid. L-eħor wieġbu: Ibgħat kejlu u jekk ma ssibx bħalma għidtlek, dendilni minn griżmejja. Għat-tieni mistoqsija wieġeb: Fil-baħar hemm ħomsa u għoxrin elf u disa' mija u tnejn u tmenin miljun bittija u seba' bramel u tnax-il-buqar u żewġ tazzi ilma. Staqsieh is-Sid:—Dan kif tafu?—U l-ieħor wieġbu: Jiena rajt mill-aħjar li stajt. Jekk ma temminx ġagħalhom iġibu l-bramel u jkejluh. Jekk ma jsibux li hu hekk, qattagħni bċejjeċ. Għat-tielet mistoqsija, x'qed isir fl-infern, wieġeb illi fl-Infern iqattgħu, jiggranfaw u jgħallqu, sew sew kif tagħmel int. — Kif tafu dan?—staqsieh is-Sid. — Jien tkellimt ma' wieħed li kien hemm. Iżla dan issa miet. Minnu Dante sar jaf dak kollu li kiteb fuq l-infern. Jekk ma temminx, ibgħat ara. Għar-raba' mistoqsija: Kemm tiswa l-persuna tiegħi (tas-Sid)? —L-ieħor wieġeb: Inti tiswa disgħa u għoxrin biċċa.

Meta s-Sid Bernabò sama' dan, kollu mgħaddab dar fuqu u qallu: "Niswa daqshekk ftit li ma nqumx iżjed minn borma?" —Minnufih wieġeb l-ieħor: "Inti taf illi Sidna Ġesù Kristu kien inbiegħ bi tletin biċċa; jien jidhirli li inti tiswa biċċa inqas minnu" — Meta sama' dan, Bernabò deherlu sewwa li dak il-bniedem ma kienx l-Abbati, u, wara li ħares sewwa lejh u ra li dak kien egħref mill-Abbati, qallu: "Inti m'intix l-Abbati". It-taħħân tkexkex bil-biża', inxteħet għar-rkobbtejh u talab ħniena, fejn stqarr li hu t-taħħân ta' l-Abbati u kif u għaliex deher quddiemu liebes xort'oħra biex ma jingħarafx, u dan iktar għamlu biex jagħtih gost milli bi ħjiena. Is-Sid Bernabò fuq hekk wieġbu: "La darba dak għamlek Abbati u tiswa iżjed minnu, irrid inwettqek fil-karika li tak, u rrid li mil-lum il quddiem inti

tkun l-Abbati u l-ieħor it-taħħân; li inti tieħu r-renta tal-kunvent u huwa tal-mitħna". U hekk kien (8).

Bejn dil-ħrafa u l-għanja Maltija ta' Vassallo m'hemmx dak it-taqbil li forsi nsibu bejn il-ballata Ingliża u l-għanja Maltija fil-qofol ta' l-argument l-iktar fil-persunaġġi. Il-mistoqsijiet fil-għanja Maltija u fl-Ingliża huma tlieta; iżda fil-ħrafa ta' Sacchetti huma erbgħa. Fil-waqt li fil-ballata Ingliża m'hemmx ħlief mistoqsija waħda li taqbel ma' dawk fil-għanja Maltija, fil-ħrafa ta' Dun Xand Cortis ebda waħda ma taqbel ma' dawk li hemm fil-għanja Maltija, iżda mbagħad waħda mit-tliet mistoqsijiet taqbel ma' dik tal-ballata Ingliża u mal-ħrafa ta' Sacchetti. Iż-żewġ mistoqsijiet fil-għanja Maltija li ma jaqblux ma' dawk fil-ballata Ingliża nsibuhom fl-aħħarnett jaqblu ma' l-ewwel żewġ mistoqsijiet fil-ħrafa ta' Sacchetti.

Il-mistoqsija li fil-għanja Maltija taqbel ma' dik fil-ballata Ingliża hija dik fejn ir-Re jistaqsi : *Xi ħsieb għandu f'rasu*. Il-waħda li fil-ħrafa ta' Dun Xand taqbel ma' dik fil-ballata Ingliża u fil-ħrafa ta' Sacchetti hija fejn is-Sultan staqsa : *Kemm jiswa huwa stess*. Iż-żewġ mistoqsijiet fost it-tlieta li fil-għanja Maltija ma jaqblux ma' dawk fil-ballata Ingliża, imma iva ma' dawk fil-ħrafa ta' Sacchetti, huma fejn ir-Re jistaqsi : *Kemm hu għoli s-sema mill-art u kemm fih ilma l-baħar*.

Għalkemm ix-xebh tal-mistoqsijiet huwa l-iktar bejn il-

(8) Sacchetti jagħlaq din il-ħrafa billi jżid u jgħid li, barra din, tingħad ħrafa oħra fejn flok is-Sid ta' Milan jidher il-Papa. Dan, minħabba xi ħtija li jkun għamel ċertu Superjur ta' Kunvent, kien ġagħlu jwieġeb għall-erba' mistoqsijiet ta' din il-ħrafa u ma' dawn żiedlu oħra fejn staqsieh *x'inhi l-akbar ħaġa li kienet qatt ġratlu*. Is-Superjur, meta raġa' lejn il-kunvent ġabar il-patrijiet u n-novizzi u saħansitra l-*kok* u l-*ġennien* u talabhom il-parir tagħhom fuq it-tweġibiet li għandu jagħti lill-Papa. Il-Patrijiet baqgħu ħosbenin bla ma jafu x'għandhom igħidulu; fuq hekk qabeż il-ġennien u wiegħdu li jgħinu u jeħilsu minn dik it-tabxa, bil-patt li jisilfu ħwejġu u jwassluh għand il-Papa l-patrijiet tal-kunvent. U hekk sar. Fuq il-għoli tas-sema wieġeb li s-sema hu għoli daqs kemm jista' jwassal tliet darbiet iżjed il-leħen ta' bniedem; dwar il-fond tal-baħar wieġeb li jinstadd il-fomm tax-xmajjar li jferrgħu fih, imbagħad jitkejjel; fuq kemm tiswa l-persuna tal-Papa qal illi tiswa biċċtejn inqas milli kien jiswa Kristu li tiegħu l-Papa kien il-Vigarju. Dwar l-akbar ħaġa li qatt ġratlu (lis-Superjur), wieġeb li l-akbar biċċa li ġratlu hija dik li minn ġennien sar Superjur. U hekk il-Papa wettqu fil-karika ta' Superjur tal-Kunvent u s-Superjur sar ġennien.

għanja Maltija u l-ħrafa ta' Sacchetti, ix-xebh fiċ-ċirkustanzi tar-rakkont huwa l-iktar bejn l-għanja Ingliża u l-għanja Maltija. Wara li wieħed ixebbah l-erba' ħrejjef u jressaq il-ħrafa ta' Ġan Anton Vassallo mat-tlieta l-oħra, għandu jsib illi Vassallo meta kiteb dik il-għanja kellu iktarx quddiemu, għal dawk li huma ċirkustanzi tar-rakkont, il-ballata Ingliża bl-aħħar mistoqsija li ma nsibuha la fil-ħrafa ta' Dun Xand Cortis u lanqas f'dik ta' Sacchetti. Wara din, kellu wkoll quddiem għajnejh dik ta' Franco Sacchetti fejn l-ewwel żewġ mistoqsijiet jaqblu ma' l-ewwel żewġ mistoqsijiet fil-għanja ta' Ġan Anton Vassallo u fejn ir-raba' mistoqsija taqbel ma' l-ewwel waħda fil-għanja Ingliża. Vassallo ma satax kellu quddiem għajnejh il-ħrafa oriġinali li fuqha Dun Xand Cortis bena l-ħrafa tiegħu bil-Malti għax l-ebda mistoqsija ta' waħda ma taqbel ma' dik ta' l-oħra. Iżda nistgħu ngħidu illi dawk li kitbu t-tliet ħrejjef l-oħra sselfu minn xulxin, għaliex sew fil-għanja Ingliża, kemm fil-versjoni tal-ħrafa ta' Dun Xand u kemm fin-novella ta' Sacchetti, il-mistoqsija fuq *kemm jiswa r-Re* taqbel waħda ma' l-oħra fit-tliet ħrejjef. Mela Ġan Anton Vassallo iktarx sata' ssellef mill-ballata Ingliża u minn fuq in-novella ta' Sacchetti jekk l-argument tal-ħrafa tiegħu ma bniehx kollu kemm hu minn fuq xi ħrafa oħra li aħna ma nafux—jiġifieri minn fuq għanja jew ħrafa oħra li mill-banda l-oħra l-argument tagħha nbena minn fuq it-tliet ħrejjef l-oħra li semmejna jew minn fuq tnejn minnhom li huma l-ballata Ingliża u n-novella ta' Sacchetti.

Ta' min iqis wara kollox illi din il-leġġenda, bħall-ħrejjef oħra li jinsabu fil-Folkore Malti u li nsibuhom jaqblu ma' dawk ta' Sqallija, l-Italja u l-artijiet l-oħra ta' l-Ewropa ta' nofs-in-Nhar u tan-Nord, hija wkoll waħda mil-leġġendi tradizzjonali (li l-lum intsew) li fuqha setgħet inbniet il-Għanja leġġendarja ta' Ġan Anton Vassallo.